

GAYDA

(bk. TULUM).

GAYE

(bk. GÂİYYET).

GÂYETÜ'L-İHTİSÂR

(bk. el-MUHTASAR).

GÂYETÜ'L-MERÂM

(غاية المرام)

Seyfeddin el-Âmidî'nin
(ö. 631/1233)
kelâm ilmine dair eseri.

Çeşitli kaynaklarda ittifakla Seyfeddin el-Âmidî'ye nisbet edilen eser kısa bir mukaddime ile sekiz ana bölümden oluşur. "Kânûn" başlığını taşıyan bu bölümler yanında "kâide", "matlab" ve "taraf" gibi alt başlıklardan oluşan bir iç sistem uygulanmıştır. Müellif, *Ebkârü'l-efkâr*'da olduğu gibi bu eserin mukaddimesinde de ana konusunu Allah'ın zâtı ve sıfatları bahsinin teşkil ettiği kelâm ilminin dinî ilimlerin en şerefli olduğunu vurgular.

Gâyetü'l-merâm'in birinci bölümü vacibü'l-vücûdun ispatına ayrılmıştır. En hacimli bölümü oluşturan ikinci bölümde ise Allah'ın sıfatları konusu muhtelif alt başlıklara ayrılarak incelenmektedir. Bu bölümün birinci alt başlığında *ahval** teorisi, ikinci alt başlıkta Muattıla ile *ehl-i isbât**'ın zât-sıfat ilişkisi konusundaki farklı görüşleri incelenmekte, özellikle Muattıla'nın sıfat anlayışı çeşitli yönlerden tenkide tâbi tutul-

maktadır. Aynı bölümün "taraf" genel başlığını taşıyan alt ayrımlarında ise Allah'ın irade, ilim, kudret, kelâm, sem' ve basar (idrâkât) sıfatlarının ispatı yapılmakta, kelâmcıların bu sıfatlar hakkındaki farklı görüşleri değerlendirilmektedir. İkinci bölüm, ele alınan bütün konulara ait genel bir tenkit ve değerlendirmenin yapıldığı hâtime ile son bulmaktadır.

Eserin üçüncü bölümü vahdâniyyetin ispatına ayrılmış olup burada filozof ve kelâmcıların konuyla ilgili delillerine temas edilmektedir. Dördüncü bölüm "İb-tâlû't-teşbih" başlığını taşımaktadır. Allah hakkında câiz olan ve olmayan hususlarla O'nun yaratıklarına benzemekten tenzih edilmesi konusunda ayrı alt başlıklar altında ele alındığı bu bölümde rü'yetullah bahsi ağırlıklı olarak incelenmektedir. İlahî fiillere ayrılan beşinci bölümde Allah'tan başka bir yaratıcının bulunmadığı, kullara ait fiillerin yaratılması, ta'dîl ve tecvîr* meseleleri, salâh-aslah, âlemin hâdis oluşu, kıdem-i âlem anlayışının reddi, ma'dûmun şey'iyyeti gibi konular işlenmektedir.

Âhîret hallerine ayrılan "meâd" başlıklı altıncı bölümde ruh, haşir, mîzan, şefaât, iman ve tevbe gibi konular çeşitli alt başlıklar altında incelenir. Nübüvvet bahislerine ayrılan yedinci bölümde nübüvvet ve risâlet konusu aklen mümkün olma ve fiilen vuku bulma açılarından ele alınır. Ardından mucize ve Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı gibi meselelere geçilir. *Gâyetü'l-merâm*'in imâmet bahsine ayrılan son bölümü halifenin ümmet tarafından belirlenmesinin gerekliliği, hilâfete ait şartlar, ilk dört halifenin meşruiyeti ve as-

habın fazilet dereceleri gibi konuları ihtiva eder.

İslâm düşünce tarihinde Fahreddin er-Râzî'nin geliştirdiği kelâm-felsefe yaklaşmasını daha ileri boyutlara götürerek bir felsefî kelâm anlayışının doğmasına katkıda bulunan Âmidî'nin bu eseri, söz konusu eklektik dönemin önemli ürünlerinden biri olup müellifin bizzat kendi ifadesine göre (*Gâyetü'l-merâm*, s. 5) onun aynı mahiyetteki *Ebkârü'l-efkâr* adlı eserinin özeti niteliğindedir.

Âmidî, eserinde ele aldığı konularla ilgili olarak kendisinden önce ortaya konmuş bulunan görüşleri zikredip değerlendiren. İslâmî fırkalardan Hâricîler, Şîa, Mu'tezile, Haşviyye ve Müşebbihe; diğer dinlerden Yahudilik, Hıristiyanlık, Mecûsilik ve Sâbilik eserde zaman zaman göze çarpan tenkit niteliğindeki açıklamaların başlıca hedeflerini oluşturur. Müellif konuları işlerken genel bir metot olarak önce ele aldığı mesele etrafındaki ittifak ve ihtilâf noktalarını ortaya koyar. Daha sonra bu görüşleri tahlil edip eleştirir ve sonuçta Ehl-i sünnet görüşünün doğruluğunu ispata çalışır. İslâm dışı kabul ettiği grupların fikirlerini açıkça tartışmaktan, hatta görüşlerine katılmadığı kendi ekolüne mensup kişileri de eleştirmekten kaçınmayan bir yöntem kullanır.

Eserin bilinen yegâne nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Şehid Ali Paşa, nr. 1694). Kahire Üniversitesi'nde (Külliyetü dâri'l-ulûm Kısmü'l-felsefeti'l-İslâmiyye) Hasan Mahmûd Abdüllatif tarafından hazırlanan Âmidî'nin kelâmî görüşlerine dair yüksek lisans tezi için de tahkik edilen *Gâyetü'l-merâm*, çeşitli indeksler eklenmek ve *Ebkârü'l-efkâr* ile karşılaştırılmak suretiyle neşre hazırlanmış ve *Gâyetü'l-merâm fi 'ilmi'l-kelâm* adıyla yayımlanmıştır (Kahire 1391/1971).

BİBLİYOGRAFYA :

Seyfeddin el-Âmidî, *Gâyetü'l-merâm fi 'ilmi'l-kelâm* (nşr. Hasan Mahmûd Abdüllatif), Kahire 1391/1971, ayrıca bk. nâşirin mukaddimesi, s. 7-23; a.mlf., *el-Mübîn fi şerhi me'ânî elfâzi'l-hukemâ' ve'l-mütekellimîn* (nşr. Hasan Mahmûd Abdüllatif), Kahire 1403/1983, s. 43; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ*, s. 651; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1193; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 707; Câmî, *ed-Dürretü'l-fâhire* (Fahreddin er-Râzî, *Esâsü't-takdîs* içinde), Kahire 1304/1935, s. 221; İbn Teymiyye, *Muvâfakatü şahihî'l-menkül li-sarhî'l-menkül*, Beyrut 1405/1985, I, 247; Abdülhamîd el-A'sem, *el-Feylesüf el-Âmidî ma'a tahkiki Kitâbü'l-Mübîn*, Beyrut 1407/1987, s. 19.

ŞERAFETTİN GÖLCÜK

Gâyetü'l-merâm'in unvan sayfası ile son sayfası (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1694)